

A-MAGASINET uketillegg til Aftenposten

A

Nr. 29 - 18. juli 1987

253

Quisling
i nytt
lys?

Om 100 år...

Feire 100-årsminnet om Vidkun Quislings fødsel?

Ikke akkurat det. Men den mannen som mer enn noen annen har fått sitt navn inn i svært mange nasjoners ordbøker som synonym for erkeforræder, er en av århundrets mest berømte nordmenn. Det kan være på tide med et tilbakeblikk.

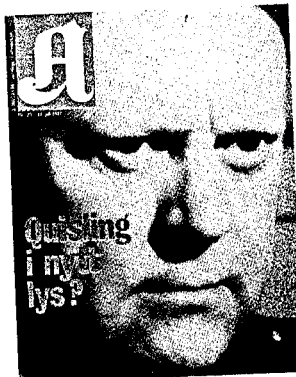
Til det valgte vi historikeren Ole Kristian Grimnes, en av dem som har våget å skrive både lidenskapsløst og med avstand til en tid som selv etter krigsgenerasjonen legger sterke følelser i. Men hva var det mannen tenkte? Hva ville han? Hva kjennetegnet hans idéverden?

Å sette seg inn i det, er langt fra det samme som å bekjenne seg til hans ideologi eller å godkjenne hans gjerninger; enda mindre å føle at det begynner å rykke i armmusklene på høyre side.

Kunne noen av hans tanker ha vært anvendelige i en annen ideologisk sammenheng og under et demokratisk styre? Grimnes drøfter dette spennende spørsmålet i sin artikkel. Det er sant nok teoretisk, for det ligger en sort sørgerand rundt mannens liv og gjerning. Og neppe blir hans minne kvitt navnet — som London-avisen The Times tolket som landssviker allerede i april 1940 — eller den betydning det har fått som et eget substantiv.

Ikke alt er glemt etter 100 år.

Per Egil Hegge

Forside:
Haug Syvertsen.

A-Magasinet:
P.boks 1178 Sentrum, 0107 Oslo 1
Telefon 20 50 60.
Forlagt hos Chr. Schibsted, Oslo.
Trykt i Aktietrykkeriet - Oslo.

Redaktør: Per Egil Hegge.
Redaksjonssekretær og daglig leder: Terje Stenland.
Art Director: Ashley Booth.
Billedsjef: Rolf M. Aagaard.
I redaksjonen: Nina Bratt, Terje Gustavsen, Gerd Hennum, Lars-Ludvig Røed.
Layout: Armin Beu, Bjørn Johannessen, Jan Mikalsen.

Radio- og TV-redaksjonen:
Sol Kristiansen (daglig leder), Ruth Krefling Enger, Anne Lise Hammer, Bibi Plante Vance, Olava Øverland.

Produktsjef: Geir Hellerud.
Annonsebestilling: Karin Opsahl.

Aftenposten

Ansvarshavende redaktør:
Egil Sundar.
Redaktør: Kjell Børringbo.
Nyhetsredaktør:
Harald Brynildsen.
Utenriksredaktør: Bjørn Heimar.
Redaktør: Sigurd B. Hennum.
Adm. redaktør:
Anne-Corsten Carlsen.

All utgivelse av stoff i Aftenpostens publikasjoner skjer kun i henhold til Aftenpostens vilkår for rettigheter til stoff. Vilkårene gjelder uten hensyn til om stoffet honoreres, og omfatter bl.a. publisering i elektronisk og annen form fra Aftenpostens elektroniske redaksjonsarkiv eller andre databaser som Aftenposten har avtale med.

4 Erkeforræderen — i nytt lys?

Førstelektor Ole Kristian Grimnes skriver om Vidkun Quisling.

8 Håkon Blekens Hedda i Paris.

10 Våre vakre dagsommerfugler.

14 Veteraner i ville skogen. Også eldre mennesker løper orientering.

20 Alvorlig lek med maten.

24 I gode og onde dager.

30 Den fullkomne forbrytelse. Krim av Tor Bratland.

33 Radio og TV. Reportasjer og programoversikt

FASTE SPALTER

3 Leserbrev, Grynt og tekstkonkurranse
17 Jeg.
18 På skråss.
23 Klipp & glipp.
29 Klassisk.
29 Knøttene.
32 Kryssord.

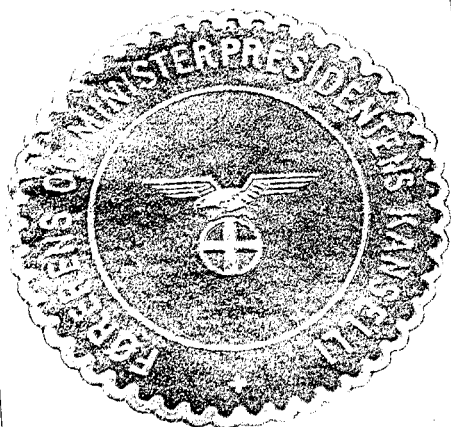
Neste uke:

Laksehavet som må stenge. På drivgarnfiske etter laks utenfor Vikna i Nord-Trøndelag. Fra 1989 forbys næringen.

TEKST: FØRSTELEKTOR OLE KRISTIAN GRIMNES

Erkeforræderen – i nytt lys?

Han ble et viktig og mørkt kapittel i vår historie. Kapitlet — og hans liv — endte i 1945. Hvordan vurderer vi «føreren» Vidkun Quisling idag, 100 år etter hans fødsel?

Den 18. juli er det 100 år siden Vidkun Quisling ble født i Fyresdal «i en trang fjelldal som dengang ennå var et vilt landskap ...» som han så i sin store forsvarstale for retten som dømte ham til døden i 1945. «Jeg er vokst opp mellom vikinggraver, mellom bibelhistorie og saga,» fortsatte han. Han så sin fødsel i en dām av oldtid, norrøn historie og sagabunden rotnorskhet.

18. juli er det dessuten — ifølge tradisjonen i Nasjonal Samling — 1115 år siden slaget ved Hafrsfjord, der Harald Hårfagre samlet Norge til ett rike: enda et punkt for innvevingen i det norrønt nasjonale. Da Quisling våren 1942 gjorde et av sine mange og forgjeves forsøk på å få i stand en fredsavtale med Tyskland, foreslo han at den skulle kunnngjøres på datoen for Hafrsfjordslaget. NS-propagandaen ville ha visst å gjøre et nummer ut av det. Den ville sikkert også ha koblet den

Den unge og den eldre Quisling. Hans oppvekst var i tradisjonsrike Fyresdal i Telemark.

I begynnelsen av 20-årene arbeidet Vidkun Quisling for Fridtjof Nansen i Russland, der de forsøkte å lindre nøden i krigsrammede områder.

norske førerens opphavsdag til begivenheten.

Det er over 40 år siden nasjonalisten Quisling falt for eksekusjonspelotongen som fedrelandets erkeforræder på Akershus festning, også det et sted mettet med nasjonal og historisk symbolikk. Finnes det noe grunnlag for en rehabilitering idag eller i det minste en omorientering, en annen og landssvikfri nyvurdering av Quisling? Selv la han opp til det ved sin utgang: «Jeg mener å ha hevdet Norges frihet og selvstendighet i et avgjørende historisk vendepunkt, og at jeg oppriktig har bestrebet meg for å verne om det norske folks idé og vilje i den epokegjørende utviklingskrise som hele Europa nå gjennomgår... Utviklingen vil vise at jeg har handlet rett også i de fem år som nå er forløpt.»

Men ennå har ikke «utviklingen» vist at han «handlet rett». Nylig tok Idar Aarheim til orde for en omvurdering av krigstiden og rettsoppgjøret i Folk og Land, organet til gamle NS-folk. Men selv han gjør et unntak for Quisling. «Jeg tror det... er en umulig oppgave å renvaske Vidkun Quisling for all skyld...»

For mye hefter likevel ved ham, maskepi med en overfallsmann, opprør mot en lovlig norsk regjering, omstyrting av det demokratiske system og ikke så få henrettelser av landsmenn som kan føres tilbake til Quisling og hans regime. Redningsmann i 1940? Det er ikke mange nordmenn utenom NS' egne rekker som er villig til å se ham i det lyset.

Det er ikke lett å gi Quislings handlinger oppreisning — lettere kanskje hans *motiver*. Debatten om hvorvidt hans hensikter var «edle», går helt tilbake til rettssaken mot ham. Anklageren ville ha det til at Quisling bare var maktsyk, han ga aldri fra seg en stilling av betydning. I sin ensidighet må forklaringen føles som utilfredsstillende. Quisling kan ikke frakjennes et preg av det visjonære, av å eie en kallsbevisshet, en tro på å virke som et redskap for historiens store nødvendigheter.

Quislings skjebnestund kan fikseres meget nøyaktig: to dager, den 14. og 18., i desember måned 1939. Da fikk han foretrede for Hitler i Berlin. Inntil da hadde ikke Quisling bidratt til de historiske krefters parallelogram. Hans militære karriere var forlenget avbrutt. Hans politiske innsats bar alle tegn på fiasko. NS hadde bare fått noen få prosent av stemmene ved valg, partiet var blitt splittet i 1936/37, og det var ikke lenger mye liv i partiorganisasjonen selv om partiavisen *Fritt Folk* fortsatte å komme ut.

De hemmelige samtalene med Hitler trakk Quisling ut av en norsk bakevje og rev ham med i den europeiske fascismens mektige strøm. Samtalene fikk Hitler til å starte planleggingen av et mulig overfall på Norge. De befestet Quislings nye makterskap med viktige maktensentra innenfor den tyske nasjonalsosialismen. Og viktigst for den norske føre-

Quisling inspiserer kvinnelige hirdmedlemmer.

Vidkun Quisling i hirduniform på sitt kontor på Slottet. Etter den såkalte riksakten i 1942 bår han tittelen ministerpresident.

ren selv, de ga ham en plass i Hitlers bevissthet. Derfor støttet Hitler Quislings regjering 9. april 1940 — mot alle odds. Derfor krevde han senere på året at Quisling og hans NS likevel skulle få et grep om den norske statsmakten. Derfor, i motsetning til andre tyskokkuperte land som det er naturlig å sammenligne med, kom innenlandske nasjonalsosialister i regjeringsposisjon i Norge.

Dette var Quislings fortjeneste, en suveren praktisering av førerprinsippet, av at partilederen bestemte. Trolig kjente ingen i Norge, selv ikke de nærmeste av

hans hjemlige partifeller, til hans samtaler med Hitler. De hadde også lite å gjøre med den mest skjellsettende av alle hans politiske handlinger, hans regjeringsdannelse som ble kunngjort i NRK om kvelden 9. april 1940. Så suveren var han i dette stykke at han til og med fikk mange av sine tilhengere mot seg. Et flertall av statsrådene i hans nye NS-ministerium tok avstand fra regjeringsdannelsen, og adskillige NS-folk trosset hans oppfordringer om å legge ned våpnene og deltok i felttoget på norsk side.

Regjeringsdannelsen fortsatte å være omstridt i NS, men i praksis kom partiet til å godta den. Føreren hadde trukket sitt parti med seg — som en ekte fører skal. Quislings manglende egenskaper som leder understrekes gjerne, ofte og med rette. Men denne innsatsen kan ikke tas fra ham: Han og han alene i Norge bragte partiet inn på den vei som

førte ham til statsmakten og dermed til historisk betydning.

Slik må det te seg under en norsk synsvinkel. Annerledes om siktet gis en tysk dreining. Quislings mektige venner i den tyske hovedstaden var den tyske marinen eller rettere sagt dens sjef, storadmiral Erich Raeder, og det utenrikspolitiske kontoret til det tyske nazipartiet, ledet av raseideologen Alfred Rosenberg. De skjøv Quisling frem, for via ham kunne de påvirke Hitler og fremme sine marineinteresser og sin rasefunderte utenrikspolitikk. Hvor langt var Quisling et redskap i deres hender, hvor langt kjempet forskjellige tyske retninger om makten gjennom ham? Trolig svært langt. Men isåfall svinner bildet av den djerpe norske fører. Det er ikke han som kobler seg selv og sitt parti til den tyske nasjonalsosialistiske vognen og på den måten kjører frem i historiens

rampelys. Det er den dynamiske tyske nasjonalsosialismen som tilegner seg ham og flytter sine fraksjonskamper inn over norsk jord via ham.

Quislings historiske betydning hviler på hans gjerninger under den annen verdenskrig. Hans livsløp før den tid er mest interessant om man ser det som uttrykk for noe tidstypisk. Han ble offiser fordi han var inspirert av de nasjonalistiske strømningene rundt unionsbruddet med Sverige i 1905. Det var en tid da offisersyrket for mange europeere plasserte seg i marginen av det nasjonale, da krigerne ennå ble sett på som destillettet av sin nasjons kraft og styrke.

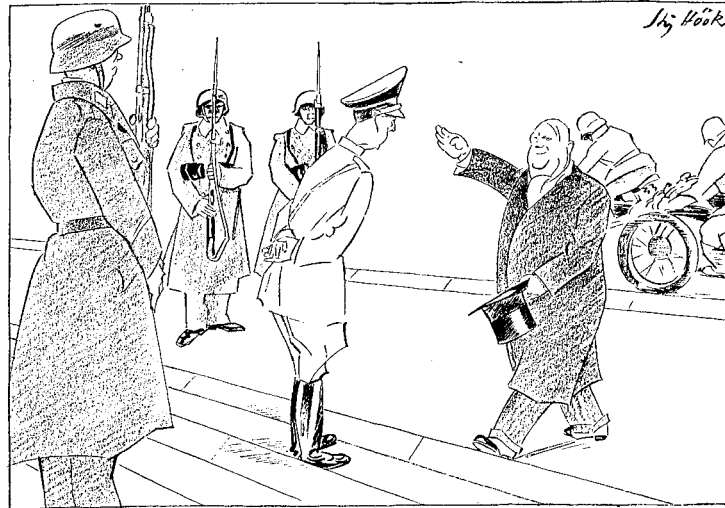
Det er eiendommelig hvor sterkt Russland ruvet i hans liv, landet som skulle bli hans hovedfiende, men som han likevel på et vis beholdt et positivt forhold til. Tyskland fikk han først en direkte forbindelse med så sent som i 1939, Russland var på en måte med ham hele hans liv. Han dvelte ved landet i forsvarstalen. Som ung generalstabsoffiser spesialiserte han det. I 1918 var han militærattaché i Petrograd, og betraktet den russiske revolusjonen på nært hold. I begynnelsen av 20-årene arbeidet han under Fridtjof Nansen for å lindre nøden i krigsrammede russiske områder. Omkring Russland spant han sine idéer om den overlegne nordiske rase. Vikingene hadde jo i sin tid skapt det første russiske riket i austrveg, mente han, noe forøvrig mange vil mene den dag idag.

I Russland fant han dessuten sin kone, som ble ham tro til hans og sin egen død. Her oppsto også det eneste pikanteri vi kjenner fra denne alvorstunge manns liv. Han giftet seg først med en ung russisk pike, Aleksandra, og ikke lenge etter med Maria, sin egentlige livsledsagerske. Det finnes et fotografi der de begge er med i den quislingske familiekransen — beviset for hans uskyld, sier noen, for hvem ville trekke med to koner på en gang for slektens øyne? Men Aleksandra sier noe annet: Han var gift med oss begge samtidig.

Det er også merkelig hvor sterkt Quisling sympatiserte med kommunismen i begynnelsen, hans senere dødsfiende. Den russiske revolusjonen fascinerte ham. Fra det russiske rådssystemet

met hentet han sin senere kongstanke, at politikk burde bygge på representasjon fra arbeids- og næringsliv. Hjemme i Norge skal han i 1924 ha foreslått for de revolusjonære norske arbeiderpartilederne at han skulle utdanne røde garder for dem. Likevel er ikke alt dette så eiendommelig som man kanskje skulle tro. I virkeligheten viser Quisling her sitt slektskap med andre fascistiske førere. Også de ble påvirket av den radikale sosialismen. Mussolini begynte som revolusjonær sosialist i Italia før den første verdenskrig og ble først nasjonalist og startet sin fascistiske bevegelse under og etter krigen. Og den sosialistiske arbeiderbevegelsen i Wien gjorde inntrykk på den unge Hitler, ikke minst dens evne til å vinne masse-ner for seg.

Quisling levde med i sin samtid, ble preget av dens nyeste ideologier og politiske bevegelser. Samtidig var han og hans bevegelse mer tilbakeskuende enn noen. Hafstrfjord, Stiklestad, hird og herse, heil og sæl — her er stedsnavn, tit-

I audiens hos Hitler:
— Jeg er Quisling.
— Og navnet?

Karikatur laget av Aftenpostens tegner Ragnvald Blix. Pseudonymet Stig Höök (øverst i høyre hjørne) var Blix' pseudonym i svensk og alliert presse.

ler og hilsener som nok hadde forankring i norsk historie, og som vel hadde beholdt sin identitetsgivende kraft for mange nordmenn. Men å mobilisere politisk på dem, skape en fremtidsrettet bevegelse på deres symbolikk? Den mest aggressive norske nasjonalismen hadde oppfylt sin misjon da

unionsoppløsningen med Sverige var et faktum. Dengang kunne det skaffes stemmer på storhetstiden i norsk middelalder, ikke senere.

Det tilbakeskuende, arkaiserende hos Quisling og NS måtte likevel stadig brytes med det nye i hans europeiske samtid. En kort tid brukte det nystiftede NS titelen «høvding». Så vek den for «fører» under inntrykket av der Führers fremganger i Tyskland. Rasetenkning dominerte Quislings idéverden, og han kunne finne materiale for den i forrige århundres opptatthet av den nordiske rase. Antisemittismen kom derimot sent til ham, for her ga ikke norsk historie inspirasjon. Antisemittismen ble derfor noe «moderne», innforlivet hos ham selv kanskje, men til gjengjeld hjelpeløst innlånt fra utlandet, med liten forbindelse til norsk virkelighet. For selv tyskere som kom hit til landet under krigen, måtte innrømme at det ikke forelå noe «jødeproblem» i Norge.

Mange av Quislings idéer hadde altså liten appell selv i hans samtid. De ga ikke løsninger for en epoke preget av økonomisk krise, arbeidsløshet og tvangsauksjoner. Idag bevegges sinne enda mindre. Har han da ingenting å meddele vår

egen tid? Jo, faktisk. I sin samtid så han ett problem som bare har vokst seg større siden, og som han anviste en løsning på. Den norske grunnloven sier ingenting om partier. Likevel har vi siden 1884 hatt et parlamentarisk demokrati bygget på partier. Grunnloven sier heller ingenting om de store organisasjonene, LO, N.A.F., bondelag, fiskarlag, bankforening, industriforbund osv. Likevel har de i vårt århundre blitt så mektige at vi har fått et korporativt demokrati ved siden av det parlamentariske. Men lever det korporative godt sammen med det parlamentariske?

Allerede i mellomkrigstiden tok mange til å bekymre seg over at organisasjonene fikk for stor makt på fellesskapets bekostning. Quisling ville både tukte og bygge på organisasjonene. Hans løsning med et ettparti-dominert «riksting» var en umulighet. Men han så likevel noe viktig, at organisasjonenes forhold til resten av det politiske systemet er problematisk, noe vi blir minnet om ved hvert eneste lønnsoppgjør med Stortingets maktesløshet. Og én side ved hans løsning kan inspirere den dag idag: Organisasjonene må i høyere grad enn de gjør bøye seg for fellesskapet uttrykt gjennom statsmakten. Almenvellet representeres tross alt bedre av Stortinget enn organisasjonene. Noc storting ville ikke Quisling ha. Men en statsmakt overordnet organisasjonene trodde han på. I det er det fortsatt mulig å være enig med ham. A

Under en appell på Slottsplassen hilser Quisling det norske SS-regiment «Nordlands fane» før det ble satt inn på Østfronten.

